

Het milieubesef en de politiek

De partijkeuze bij de laatste Tweede-Kamerverkiezingen is nauwelijks bepaald door de opvattingen van het electoraat over het milieu. De stemmers op Groen Links en D66 zijn vaker bereid voor het milieu financiële offers te brengen. De VVD-aanhang is in sterkere mate offerbereid dan de stemmers op de PvdA.

De aandacht voor de omgeving waarin we leven, het milieu, is de laatste jaren sterk gestegen. Journalisten, politici, burgers en wetenschappers lijken het allemaal met elkaar eens te zijn: het milieu verdient sterke aandacht. Werd in 1986 het milieu slechts door een kleine groep (8%) als een van de belangrijke problemen in het land ervaren, in 1989 is dit gestegen naar 58% en daarmee steekt het milieu met kop en schouders boven de andere probleemgebieden in Nederland uit¹. Ook de politiek heeft ervaren dat het milieu een heet hangijzer is. Zo struikelde het tweede kabinet-Lubbers in 1989 over de wijze van financiering van een onderdeel van het Nationaal Milieubeleidsplan.

In dit artikel wordt de aandacht gericht op de relatie tussen milieubesef en partijkeuze. De centrale vraag hierbij is of de opvattingen van de kiezer over het milieu van invloed zijn geweest op de uiteindelijke partijkeuze. De gegevens zijn ontleend aan het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) dat onder 1.506 stemgerechtigden rondom de Tweede-Kamerverkiezingen van 6 september 1989 gehouden is.

Er is reeds geruime tijd onderzoek verricht naar de houdingen ten aanzien van het milieu. In 1977 is door Schreurs en Nelissen het begrip 'milieubesef' gehanteerd: "... het geheel van opvattingen over de bescherming, het beheer en de aantasting van het natuurlijk en artificieel leefmilieu, alsmede de daarmee samenhangende gedragsdisposities"². In latere studies zijn de vraagstellingen over het milieubesef verder ontwikkeld en toegepast, waarbij vier vormen zijn onderscheiden: de algemene houding ten aanzien van het natuurlijk leefmilieu (natuurlijke omgeving); de algemene houding ten aanzien van het artificieel leefmilieu (gebouwde omgeving); offerbereidheid (primair van financiële aard);

actiebereidheid (vooral protestacties)³. De vraagstellingen in het NKO 1989 zijn deels gebaseerd op deze eerdere onderzoeken, en daarbij is bij deze vierdeling aangesloten.

Milieubesef

Het merendeel van de stemgerechtigden heeft in 1989 te kennen gegeven dat het met de natuurlijke omgeving niet goed zit of op zijn minst de foute kant opgaat (tabel 1). Dat aan de natuur reeds veel te veel schade is toegebracht vindt 90% van de kiezers, en 57% is van mening dat natuur en mens ten dode zijn opgeschreven als de huidige economische ontwikkeling zo doorgaat. Ook ten aanzien van de gebouwde omgeving komen veel bedenkingen voor. 43% van het electoraat vindt dat aan huizen en gebouwen veel te weinig zorg wordt besteed. De offerbereidheid voor het milieu was omvangrijk. Zo is 65% bereid ter verbetering van het milieu meer belasting te betalen. In vergelijking met de offerbereidheid, is de actiebereidheid minder groot. Slechts een kleine minderheid (12%) geeft te kennen mee te doen aan een demonstratie tegen de steeds verdergaande industrialisatie. Hebben de aanhangers van de verschillende politieke partijen dezelfde mate van milieubesef? Dit blijkt niet het geval te zijn. Over het algemeen geldt dat vooral de stemmers op Groen Links en D66, op sommige punten samen met de PvdA-aanhang, zich onderscheiden van de stemmers op de andere partijen⁴. Zo vindt bijna iedereen van de aanhangers van Groen Links (97%), de PvdA (96%) en D66 (97%) dat lucht, bodem en water reeds zeer sterk verontreinigd zijn; de stemmers op de VVD (90%), het CDA (88%) en SGP/GPV/RPF, verder aangeduid met 'klein rechts', (85%) zijn daar iets minder eensgezind over. Ook tonen de aanhangers van Groen Links, samen met de stemmers op D66,

zich in sterke mate offerbereid. Bovendien is de VVD-aanhang meer bereid om offers voor het milieu te dragen dan de PvdA-aanhang. Veruit de grootste bereidheid om acties onwille van het milieu te voeren is bij de aanhang van Groen Links voorhanden. Tevens is de actiebereidheid groter onder de aanhangers van de PvdA en D66 in vergelijking met de stemmers op het CDA, 'klein rechts' en de VVD. De CDA-aanhang is op zijn beurt meer bereid tot het voeren van acties dan de VVD-aanhang.

Milieubesef en partijkeuze

Geconstateerd is dat de aanhangers van de partijen niet eensgezind zijn over het milieu. De vraag dringt zich op of de milieuproblematiek mede bepalend is geweest voor de partijkeuze. Men zou kunnen verwachten dat een sterker milieubesef gepaard gaat met een keuze voor partijen die vaak tot de linkervleugel van de politieke arena gerekend worden zoals Groen Links, de PvdA en D66. Immers, deze partijen en de politieke groeperingen waaruit deze partijen zijn ontstaan, hebben in het verleden vaker dan andere partijen gewezen op de noodzaak van overheidsmaatregelen om deze problematiek te bestrijden. Het electoraat onderscheidt deze drie partijen van de overige partijen die als 'rechtser' worden gepositioneerd. Zo wordt op een continuüm oplopend van 1 ('links') naar 10 ('rechts') door de kiezers Groen Links gemiddeld de score 2,1 toebedeeld, gevolgd door de PvdA (3,1), D66 (4,2), het CDA (7,0), de VVD (7,4) en 'klein rechts' (7,6). Vanuit bovengeformuleerde ge-

1. In deze publikatie is het *Nationaal Kiezersonderzoek 1989* als bron gebruikt. Het NKO 1989 werd uitgevoerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek en werd financieel mogelijk gemaakt door bijdragen van de NWO, de Ministeries van BiZa en WVC en het SCP. Gegevens over het onderzoek in 1989 en verwijzingen naar hetzelfde onderzoek in 1986 en eerder zijn opgenomen in CBS, *Nationaal Kiezersonderzoek 1989*, Kerncijfers, deel 1 (1990), deel 2 en deel 3 (1991). SDU uitgeverij, Den Haag, 1990.

2. L. Schreurs en N.J.M. Nelissen, *Bereid tot milieubeleid?*, Raad der Europese gemeenten, Maastricht, 1977.

3. N.J.M. Nelissen en P. Scheepers, *Omgevingsbesef van binnen en van buiten bezien*, *Tijdschrift voor Sociologie*, jg. 2, 1989, blz. 99-133.

4. De milieu-items zijn bewerkt met factoranalyse. Met behulp van de Duncan-toets is nagegaan welke partij-aanhangers zich ten opzichte van elkaar onderscheiden. Nadere informatie is bij de auteur verkrijgbaar.

Tabel 1. Milieubesef: verdelingen naar partijkeuze, in procenten

(Helemaal) eens met de uitspraak	Groen Links	PvdA	D66	CDA	VVD	SGP/ GPV/RPF	Totaal
<i>Houding ten aanzien van de natuurlijke omgeving</i>							
Lucht, bodem en water zijn reeds zeer sterk verontreinigd	97	96	97	88	90	85	91
Het beschermen van zeldzame planten en dieren is een overdreven luxe	4	12	6	10	6	12	10
Als de huidige economische ontwikkeling zo doorgaat zijn natuur en mens ten dode opgeschreven	83	70	58	48	46	56	57
Aan de natuur is reeds veel te veel schade toegebracht	96	94	94	85	89	87	90
De bossen moeten over de hele wereld behouden blijven	97	97	95	94	97	98	96
<i>Houding ten aanzien van de gebouwde omgeving</i>							
Huizen in oude buurten moet men niet afbreken, maar opknappen	66	59	55	49	50	51	52
Flatgebouwen ontsieren dorpen en kleine steden	70	68	66	64	63	72	64
Wat mij betreft, mogen ze oude buurten met de grond gelijk maken	1	12	6	9	7	7	9
Aan huizen en gebouwen wordt veel te weinig zorg besteed	44	51	40	36	38	36	43
Fabrieken moeten dichtbij de woonomgeving gebouwd worden	1	6	7	6	3	3	6
<i>Offerbereidheid</i>							
Om een mooiere omgeving te krijgen, wil ik best wat inleveren	83	67	77	64	70	60	66
Om schone industrieën te krijgen wil ik best iets meer voor de produkten betalen	90	77	90	78	92	76	78
Als anderen geen offers voor het milieu willen brengen, wil ik er ook niet voor betalen	15	33	19	32	29	17	30
Dat de regering de waterverontreiniging wil tegengaan vind ik best, maar het mag mij geen cent kosten	5	14	4	6	6	3	10
Ter verbetering van het milieu ben ik best bereid om meer belasting te betalen	76	63	77	65	76	65	65
<i>Actiebereidheid</i>							
Aan een demonstratie tegen de steeds verdergaande industrialisatie zal ik meedoen	49	15	10	8	6	10	12
Ook ik ben bereid propaganda te maken voor een sterke beperking van het gemotoriseerde verkeer	68	35	34	26	20	36	30
Deelname aan demonstraties tegen het kappen van bomen is niets voor mij	31	50	51	64	65	81	57
Ook van mij mag verwacht worden, dat ik aanwezig ben bij protestvergaderingen tegen de vestiging van een milieuvervuilende fabriek in mijn buurt	81	58	59	46	40	41	50
Ik zal mij bij acties aansluiten, die iets tegen de zure regen proberen te doen	63	43	29	23	21	19	32
<i>Totaal (abs.)</i>	70	449	144	454	192	61	1.370

dachtengang wordt verondersteld dat een sterk milieubesef bevordert dat de kiezer eerder geneigd is te stemmen op een partij van het linker blok, hetgeen, naast andere (politieke) kenmerken, de partijkeuze zou kunnen verklaren.

In tabel 2 staan opvattingen over het milieu (gemiddelden) van de partij-aanhangers vermeld (eerste kolom). In kolom 2 zijn deze gemiddelden gecorrigeerd voor de verschillen tussen de partij-aanhangers ten aanzien van andere kenmerken die voor de partijkeuze van belang zijn (co-varianten). Deze gemiddelden weerspiegelen de verhouding tussen de partij-aanhangers indien deze zich niet zouden onderscheiden naar achtergrondkenmerken, religie en (politieke) waarden-oriëntaties⁵. Het blijkt dat de stemmers op Groen Links nog steeds een

groter milieubesef hebben dan de andere partij-aanhangers. Verder blijft ook de relatief hoge score van D66 behouden. De verschillen zijn echter beduidend gereduceerd en met betrekking tot de offerbereidheid zelfs helemaal verdwenen.

Conclusies

In 1989 is de partijkeuze vooral een gevolg van de religieuze binding, sociaal-economische positie, meningen over politici en het gevoerde regeringsbeleid, alsook bepaalde politieke en maatschappelijke grondhoudingen die als sturende mechanismen fungeren bij de keuze voor een bepaalde partij⁶. Politieke strijdpunten, waaronder het milieu, hebben in deze vrijwel geen rol gespeeld. De aandacht voor het milieu is echter de laatste jaren sterk gestegen en

bovendien is niet te verwachten dat deze belangstelling op korte termijn zal afnemen. Denkbaar is dat standpunten van partijen en opvattingen van het electoraat over het milieu bij volgende verkiezingen wel van belang zijn voor het stemgedrag. Over de oorzaken van de geringe invloed bij de verkiezingen in 1989 kan vooralsnog alleen gespeculeerd worden. Ten eerste kan er sprake zijn van een onvoldoende bekendheid bij de kiezer met de milieustandpunten van de partijen. Een andere mogelijkheid is dat de kiezer van mening is dat de

5. Voor een verklaringsmodel zie J.J.G. Schmeets en E.J.E. Molin, *Het belang van ideologie in de verklaring van partijkeuze*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen/Voorburg, 1991.
6. Idem.

partijen zich nauwelijks onderscheiden in de aanpak van de milieuproblematiek, danwel dat hij zich tevreden stelt met de geboden receptuur van zijn partij. Ook denkbaar is dat de kiezer weliswaar de aanpak van het milieu van belang acht, maar andere overwegingen een grotere rol toebedeelt in de partijkeuze.

Opmerkelijk is dat, in tegenstelling tot de verwachting, de PvdA niet geprofi-teerd heeft van de gestegen belangstelling voor het milieu. De stemmers op de PvdA zijn minder offerbereid dan de stemmers op een aantal andere partijen, waaronder de VVD. Het vragen van financiële offers voor het oplossen van de milieuproblematiek kan dus resulteren in stemmenverlies voor de PvdA. Indien de partijaanhangers zich niet zouden onderscheiden naar de mate van actiebereidheid en de houding ten aanzien van de natuur en de gebouwde omgeving, dan gaat een grotere offerbereidheid zelfs vaker gepaard met het stemmen op een partij van het rechter blok⁷. Zodoende zou wel eens de aandacht voor het milieu op korte termijn, bij de constatering van de problematiek, gunstig kunnen zijn voor de linkse partijen, maar op de langere termijn, bij de bestrijding en het vragen van financiële offers, voordelen bieden aan de rechtse partijen.

J.J.G. Schmeets

De auteur is werkzaam bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, Hoofdafdeling Sociaal-culturele statistieken. De in dit artikel weergegeven opvattingen zijn die van de auteur en komen niet noodzakelijk overeen met het beleid van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

7. De partijkeuze wordt voor 14% verklaard door de vier milieuvormen, met de gestandaardiseerde regressie-effecten: actiebereidheid (-,30), offerbereidheid (,15), houding ten aanzien van gebouwde (-,05) en natuurlijke omgeving (-,16).

Tabel 2. Milieubesef naar partijkeuze: gemiddelden, vóór (kolom 1) en ná correctie voor achtergrondkenmerken, religie en waardenoriëntaties (kolom 2)

Partijkeuze	Houding natuur		Houding gebouwen		Offerbereidheid		Actiebereidheid	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
Groen Links	5,59	5,41	5,50	5,42	5,54	5,20	5,97	5,58
PvdA	5,23	5,11	5,03	5,03	4,92	5,02	5,21	5,13
D66	5,14	5,12	5,13	5,12	5,30	5,09	5,15	5,11
CDA	4,79	4,84	4,93	4,93	4,96	5,01	4,80	4,87
VVD	4,78	4,98	4,91	4,98	5,11	5,06	4,66	4,88
SGP/GPV/RPF	4,75	4,91	4,81	4,81	4,96	5,04	4,70	4,87
Totaal	5,01	5,01	5,01	5,01	5,03	5,04	5,01	5,02